

LES BAIXES MÈDIQUES DEL MAGISTERI BALEAR (1940-1945): CONSEQÜÈNCIES POSTRAUMÀTIQUES DE LA GUERRA CIVIL

Antoni AULÍ GINARD

Antonia Aina RAMIS COLL

Jaume SERRA i BARCELÓ

Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears (AMEIB)

Introducció

La creació de l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears ha posat a l'abast dels investigadors una important quantitat d'elements d'anàlisi històrica. Una de les àrees d'aquesta institució és l'Arxiu, especialitzat en documentació educativa a partir de la qual es presenta la següent comunicació.

Com és prou sabut, bona part dels documents generats durant la Guerra Civil (1936-1939) varen ser expurgats, tant i més en el món educatiu de les Illes Balears ja que els docents varen ser el grup més perseguit i controlat del conjunt social. ¹Amb tot, l'AMEIB conserva prou elements per poder permetre's estudis interessants sobre els anys de la Guerra i la Postguerra. El que aquí es presenta és, precisament, un primer apropament a temes de salut relacionats amb els magisteri nacional en el període de 1940-1945, una època en què, teòricament havia acabat el conflicte bèl·lic, però estava marcada profundament per la II Guerra Mundial.

Un primer apropament documental havia permès entreveure la multitud de certificats mèdics que es donaven en aquest període sol·licitant baixes per malaltia. Emperò la sorpresa anava més enfora quan es detectaven causes de

---

¹ FERNÁNDEZ SORIA, J.M./ AGULLO DÍAZ, M^a del C. (1997): "La depuración franquista del magisterio primario" in *Historia de la Educación - Revista interuniversitaria*. Núm. 16, pàgs. 316-350.

baixes de caire psíquic o epidemiològic vertaderament rellevants. El plantejament que es fa aquí, en conseqüència, no pretén ser exhaustiu, sinó tan sols un primer apropament a algunes causes mèdiques derivades directament de la Guerra Civil i de la postguerra. No hi ha dubte que bona part de les malalties ressenyades en certificats mèdics tenen les seves causes precisament en aquest període.

Per tal de tenir elements de comparació s'inicia amb un estudi de les baixes mèdiques del curs escolar 1908-1909, també especialment difícil. Malgrat la diferència de fonts documentals (ja que poques vegades s'especifica en aquest curs la naturalesa de la malaltia), les conclusions són notables. En primer lloc, hem de considerar que la salut escolar en general, i la dels docents en particular, era abans que res un acte administratiu. Les llicències per malaltia eren extraordinàries i gairebé sempre un entrebanc problemàtic que calia evitar. Sempre existí la sospita que, darrera d'un certificat mèdic, s'hi amagava una excusa per part del mestre per no ocupar la seva plaça, allargar vacances o altres motius políticament incorrectes.² Per això, i malgrat evidents mostres d'injustícies i parcialitats, els mestres seguien essent vigilats³ malgrat que haguessin demostrat clarament la seva adhesió al nou règim.

Les baixes laborals del curs escolar 1908-1909

Tot i que la documentació conservada a l'AMEIB anterior a 1926 és excepcional i que no es tenen certificats mèdics amb anterioritat a 1930, és possible fer un mostreig epidemiològic del magisteri de les Illes Balears a partir d'altres fonts, especialment de les actes de la Junta Provincial d'Instrucció Pública.⁴ Cal recordar que aquest organisme tenia entre les seves principals funcions el manteniment de la plantilla i concedir o autoritzar les absències dels docents de les seves escoles. Per aquest motiu, i malgrat les dades no puguin considerar-se absolutes, poden permetre un bon punt de partida. El problema d'aquesta font rau en què, a no ser

---

² AMEIB - Secció Guerra Civil - (Pendent de catalogació). S'han localitzat tota una partida de *passaports* de mestres del curs 1939-1940 per desplaçar-se per l'illa (malalties, vacances, ...) que sols es poden explicar per la voluntat de control per part de les autoritats. De fet, el 26 d'agost de 1939 es va rebre un telegrama que recomanava als mestres participar en els cursos que es realitzassin a la mateixa província per evitar desplaçaments.

³ DURAN PASTOR, M. (1992): *Sicut Oculi. Un tiempo pasado que no fue mejor. Vigilantes y vigilados en la Mallorca de la postguerra. 1941-1945.* Ed. Miquel Font - Mallorca.

⁴ Sobre la constitució d'aquesta junta a partir de la reforma de 1908, vegeu AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, folis 1v-2.

excepcionalment, aquest tipus de llicències per malaltia mai no fan constar les causes mèdiques, i sols en ocasions el període de temps concedit.

S'ha elegit el curs 1908-1909 com a punt de partida per l'especial conflictivitat que suposà. Cal recordar que va ser un any de gran virulència de la Guerra del Marroc i de crisi política. A més a més, la Setmana Tràgica de Barcelona, influí especialment en tota la societat, però en particular en els mestres, ja que se'n va fer responsable al mestre anarquista Ferrer i Guàrdia, que tenia un cert predicament a les Illes. En contrapartida, el món educatiu tenia certs aspectes encisadors, com el Congrés pedagògic Nacional que s'havia de celebrar a Saragossa o el nomenament com a vocal del poeta Joan Alcover i Maspons⁵

Cal recordar que la vida quotidiana dels mestres, i especialment els rurals, era molt difícil. Sous baixíssims, ⁶condicions de vida infrahumanes, cases de mestres insalubres, aïllament, ... No és d'estranyar que molts pocs aguantassin, tant i més que les possibilitats de millorar -a causa dels escalafons- sempre es donaven a molt llarg termini. D'aquesta manera les faltes disciplinàries més habituals dels mestres eren l'abandonament de destí. De fet, i tal com es veurà, bona part de la substitució de mestres per persones idònies o per interins s'expliquen més per aquest fet que no per malalties. D'aquesta manera es pot entendre que, malgrat les difícils condicions de vida, la necessària absència de l'escola era sempre un fet traumàtic; tant des del punt de vista econòmic com des de les expectatives per millorar la situació personal. D'aquesta manera s'explica, per exemple, la demanda feta el març de 1909 per part de Maria Capó i Barceló, mestra de Llubí d'un any d'assumptes propis.⁷

El curs 1908-1909 s'inicià el dia 1 de setembre⁸ no sense els conflictes habituals: escoles sense mestres, edificis poc adequats i sense higiene, baixa

---

⁵ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, f. 53. La junta estava integrada pel governador civil, Laureano de Irazabal, el canonge Mateu Rotger, el director de l'Institut Balear Joaquín Botia, la directora de la Normal Cayetana Alberta Jiménez i altres personalitats rellevants com Joan Alcover per representant de pares.

⁶ MARTÍN ZÚÑIGA, F. (1991): "Categorías y sueldos de los maestros nacionales en el primer tercio del s. XX" in *Historia de la Educación. Revista interuniversitaria*, núm. 10, Enero-Diciembre, pàgs. 271-282.

⁷ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, folis 81v-82.

⁸ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, f. 52v.: *De que D. José Castañón y D. Juan Barbero habían participado que, terminadas las vacaciones caniculares, en primero del actual habían reanudado en sus escuelas las tareas de la enseñanza.*

escolarització, alt absentisme⁹, falta de recursos econòmics¹⁰... L'horari general de les escoles era encara el típic d'una societat agrària, cosa que s'esqueia malament amb la climatologia, fet que obligava molts de centres a haver d'impartir les classes en jornada única¹¹.

En els aspectes higiènics de les escoles sols existiren tres punts de discussió. Dos d'ells habituals, com eren les condicions de salubritat de les escoles i de les cases dels metges. Un va ser excepcional: una epidèmia de rosa. Val a dir, que en els inicis de l'higienisme escolar¹², el tema de la salubritat de les instal·lacions preocupava molt la Junta Provincial, però sols en tant que les queixes els suposaven conflictes i problemes a resoldre. Així, el 10 de setembre de 1908 decidí demanar un informe al metge de Formentera de les condicions de la casa propietat d'Antoni Costa i Boned on tenia pensat la mestra traslladar l'escola¹³.

---

⁹ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, f. 4. Encara el curs anterior: *la Maestra de Alcudia participa que al encargarse de aquella escuela no asistió niña alguna a la misma.*

¹⁰ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, f. 59. En acta de 29 d'octubre, la Junta se dolia: *Enteróse la Junta de una comunicación de la Central de Primera Enseñanza por lo que manifiesta el sentimiento que le cabe al ver que por falta de recursos no se celebra fiesta escolar en esta provincia contra lo dispuesto en los Reales Decretos de 18 y de 20 de Diciembre últimos, y recomienda al propio tiempo se interceda de las Corporaciones y personas distinguidas de la capital con el fin de ver si aún durante el resto del año puede celebrarse e interesando al Ayuntamiento para que en los próximos presupuestos figure la correspondiente consignación para no privar a la provincia de acto tan solemne, acordóse dar traslado a la Diputación y al Ayuntamiento.*

¹¹ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, folis 52-53: *Igualmente se enteró de una comunicación de la Junta Local de Primera Enseñanza de Palma participando el acuerdo de que durante la primera quincena del corriente mes sólo por las mañanas permanecerán abiertas las clases.*

¹² OLIVER JAUME, J. (1992): *L'higienisme escolar a Mallorca - Palma de Mallorca.* A més a més del tema de les colònies escolars que tenien com a principals objectius alimentar i planificar unes activitats saludables, a determinades escoles es prenen altres mesures com les cantines no sempre autoritzades. Com exemple, es té:

AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, f. 61: *Vista una comunicació del maestro de Llubi solicitando autorización de la Junta para establecer una cantina escolar para que los niños que viven lejos puedan estar mejor atendidos, se acordó no haber lugar a lo que se solicita.* D'altra part, dols consta que el metge d'Andratx realitzà una visita mensual a les escoles.

¹³ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, f. 51v. Poc temps després (Idem, f. 57v) la mestra d'Eivissa se queixava de les males condicions de la casa de la mestra. Igual queixa es va rebre també de Formentera. De fet, el 28 de gener de 1909, la Junta tractava: *de una instancia del vocal médico de la Junta Local de 1ª Enseñanza de Formentera suplicando que por no haberse seguido por la Junta Local las formalidades reglamentarias respecto del traslado de aquella escuela pública de niñas quede sin efecto dicho traslado, se acordó que el Sr. Inspector de 1ª Enseñanza en atención a que ha manifestado que este año debe girar la*

Pel que fa a l'epidèmia de rosa, malaltia molt greu a l'època,¹⁴tenim un exemple clar de les contradiccions internes d'un organisme que funcionava, abans que res, com a instrument de control administratiu.¹⁵ Per aquest motiu es prengueren resolucions que avui en dia sorprenen, tant i més si es té en compte que de la junta d'educació en formava part l'Inspector Provincial de Sanitat. Les primeres notícies de l'epidèmia daten de la primavera de 1909 quan es reberen notícies del tancament d'algunes escoles ordenat per batles o juntes locals. Una de les primeres va ser la de Bunyola, emperò, per sessió de 24 de març de 1909, la Junta provincial li ordenà *que proceda inmediatamente a la reapertura de las mismas y que al efecto se atenga a la circular de esta Junta de fecha 29 de Mayo de 1907, publicada en el Boletín Oficial de esta provincia el día primero de junio siguiente.*¹⁶ Dia 15 d'abril, el batle comunicava que les escoles tornaven a estar obertes. El problema era que aquell mateix dia, la Junta rebia comunicació del batle d'Andratx que havia tancat l'escola de nines per les mateixes causes, i en aquest cas s'hi afegia que una de les atacades era la filla de la mestra. Aquest cop, a la Junta no li quedà més remei que autoritzar el tancament i, com a màxim, demanà que se li informàs quan es tornassin a obrir.¹⁷ Emperò, poc a poc la malaltia s'anava estenent: el 13 de maig, Algaida i Maria¹⁸, poc dies després Vilafranca¹⁹ i a principis de juny es tancava l'escola de Llubí de nins on també hi havia malalt un fill del mestre.²⁰ L'única resolució empresa era l'ordre de reobrir els centres ja que el seu tancament no se subjectava a la normativa vigent. Mesures preventives o pal·liatives, cap. Per desgràcia les conseqüències de les epidèmies a les escoles seguien, al llarg del temps, tenint conseqüències tràgiques, com amb el grip de 1918.²¹

---

visita ordinaria a las escuelas de aquel municipio informe cuanto le parezca respecto del particular para que esta Junta pueda resolver lo que proceda (Idem, f. 71v.).

¹⁴ BAGUENA CERVELLERA, M.J. (1987): *Introducción de la microbiología en la medicina española del siglo XIX*. Universidad de Valencia. Servicio de Publicaciones – Valencia.

¹⁵ MINISTERIO DE LA GOBERNACIÓN (1903): *Instrucción General De Sanidad Publica*. Establecimiento Tipografico Hijos de J.A. Garcia - Madrid

¹⁶ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, f. 81v.

¹⁷ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, f. 85v. Possiblement les raons d'aquesta actitud en el cas d'Andratx, s'hagi de cercar en el fet que el metge d'aquella localitat era l'únic que informava de les visites d'inspecció mensuals preceptives.

¹⁸ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, f. 89.

¹⁹ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, f. 91v.

²⁰ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, f.95v.

²¹ AULI GINARD, A./GARAU MORANTA, B. (1998): *La banda de música d'Esporles. Més de cent anys d'història*. Palma, pàgs. 35-36. És el cas del mestre Jeroni Salleras i Oliver mestre de Banyalbufar: 1918.- *Del 21 d'octubre al 15 de novembre, l'epidèmia del grip*

Pel que fa a les llicències per malaltia, s'ha de tenir en compte que la primera instància era competència de les juntes locals²² i sols excepcionalment (expedients d'invalidesa, greu defecte físic o pròrroga) passaven a la Provincial. Habitualment la concessió d'una llicència era un procediment tan complex que requeria el reconeixement de tres facultatius.²³ Si es té en compte que la majoria de pobles sols en tenien un (si és que en tenien) i que les despeses que generava aquesta consulta anaven a càrrec del mestre que la sol·licitava es pot entendre que aquest era un recurs extrem. Extrem que arribava al punt de renunciar a places davant la falta de salut.²⁴

El que crida immediatament l'atenció sobre les baixes laborals per motius de salut en aquest període és la seva excepcionalitat. Tant i més si es considera que, algunes vegades, les absències es consideraven abandonament de destí. La Junta en sessió de dia 10 de setembre de 1908 es donà per assabentada de la resolució del rectorat de Barcelona en relació a l'expedient governatiu iniciat en contra del mestre de Manacor²⁵ per la qual se li imposava pena d'amonestació privada *ordenando además que debe procederse al reconocimiento por tres facultativos y, si de él resulta que se halla imposibilitado para el ejercicio de la enseñanza, se instruya al Sr. Ginard el expediente de imposibilidad física; acordándose dar cumplimiento a lo mandado por la Superioridad*²⁶. No va ser fins al 29 d'octubre que la Junta Provincial va rebre els informes mèdics prescrits i *se acordó que no procede se instruya al mismo expediente por imposibilidad física en conformidad con el informe emitido por la ponencia al efecto nombrada*.²⁷ Com es veu, el tràmit burocràtic era llarg.

«pleuro neumonia gripal» segons paraules del Sr. Metge ha fet maig dins la Vila. Morien 8 persones, entre ells, l'11, el Sr. Rector, y el 14, el Mestre d'Escola, D. Jeroni Salleras i Oliver.

²² AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, f. 57v.

²³ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3 f. 8v. En algunes ocasions, el tema es simplificava no se sap bé per quines raons. Contràriament a altres casos en la sessió de 15 de febrer de 1908 es va resoldre: *La Junta se enteró de que el maestro de Caymari había acreditado por medio de certificado facultativo la imposibilidad de no poder asistir algunos días de Enero a su escuela por causa de enfermedad*.

²⁴ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, f. 61. És el cas del mestre Domingo Tur de Petra.

²⁵ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, foli 11v. L'expedient s'havia iniciat el 27 de febrer de 1908.

²⁶ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, folis 51v-52. La resolució de l'Inspector d'Educació i el de sanitat trigà fins el dia 15 d'octubre (Ídem, f. 57v.)

²⁷ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, f. 59v.

Les causes de llicències habitualment no s'expliciten, però en línies generals es poden establir dos grans grups: *defecto fisico* i *imposibilidad fisica*. Lògicament aquesta distinció és administrativa i no mèdica i, com a tal, tenia greus implicacions laborals. En el primer cas hom suposava un impediment permanent, impossibilitava l'exercici del magisteri i com podia ser prèvia a l'ingrés o adquirida provocava una casuística molt variada. En el segon cas hom no considerava temporal.

El defecte físic, tant el congènit com l'adquirit presentava el problema de la impossibilitat legal d'exercir el magisteri. Per aquest motiu, és habitual trobar sol·licituds de dispensa malgrat que no s'expliciti la naturalesa d'aquest defecte. Amb tot, el tema dels defectes físics no era molt clar ja que Miquel Homar Pizà sol·licitava dispensa per exercir a pesar d'aquest impediment i de fet el trobam exercint com a interí a diversos pobles.²⁸ És el cas, també de Catalina Julià que ho sol·licità i la Junta Provincial, molt cauta en aquests casos, decidí de *elevant a la superioridad respectiva dicho expediente para los efectos procedentes*.²⁹ De fet, el 10 de desembre se comunicava que se li havia concedit tal dispensa.³⁰

És en el cas de les denominades impossibilitats físiques que ens trobam davant accidents o malalties susceptibles de guarir. És aquí quan se sol·licitava llicència i si aquesta es concedia es feia d'acord amb l'informe d'un tribunal mèdic i amb la condició que l'escola quedàs atesa ja que sols excepcionalment s'acudia a la jubilació³¹. Altres casos podien no arribar a tals extrems encara que fossin complicats. Així el 13 de novembre de 1908, la Junta Provincial decidia *nombrar a los señores inspectores de sanidad de Alayor, Mercadal y San Cristóbal para que practiquen el reconocimiento reglamentario a Dª Asunción Travesi, Maestra de Alayor, que solicita la sustitución por imposibilidad fisica*.³² El gener de 1908, el mestre de Caimari Felip Company comunicava que no havia pogut ser al front de la seva escola durant uns dies *a causa de un accidente sufrido en Palma*.³³

²⁸ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, f. 55v.

²⁹ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, f. 61.v.

³⁰ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, f. 65.

³¹ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, f. 41; Sessió del dia 9 de juliol de 1908: *Dióse cuenta de una instancia de D. Jaime Tugores, Maestro de la escuela pública de niños de Sineu, suplicando el reconocimiento facultativo que debe preceder a su expediente que se trata de incoar para jubilarse por imposibilidad fisica, se acordó pase al Sr. Presidente para la designación de los respectivos médicos*.

³² AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, f. 16v i 21v-22. La llicència va ser de dos períodes de 4 mesos.

³³ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3 f. 5

Fàcilment es pot entendre com els problemes de salut eren, per a l'administració, més un problema laboral que no d'higiene i política sanitària. En conseqüència no existia l'absoluta seguretat que es concedissin.³⁴ El que convenia era que el càrrec, l'ofici, estàs cobert, fos en les condicions que fos. Encara que no es tracti d'un mestre en exercici, bé pot servir d'exemple el cas de Nicolau Muntaner, auxiliar de la secretaria. Demanava un mes de llicència per malaltia, a la qual cosa se li respongué *que esta Junta no se considera competente para autorizarle y que mientras no tenga debida autorización debe asistir a prestar sus trabajos en las oficina de referencia.*³⁵

D'aquesta manera, no pot sorprendre que la Junta Provincial sols concedís 5 baixes per malaltia durant tot el curs escolar de 1908-1909. Es pot saber la quantitat de mestres titulars de la província a partir de l'escalafó decidit el 9 de desembre de 1910, rectificat el dia 26 de novembre de l'any següent: un total de 102 homes i 109 dones. El conjunt de baixes seria, per tant del 2,36% del professorat propietari en exercici.³⁶ Com es pot veure, les proporcions són gairebé ridícules, encara que les fonts requereixen una crítica. Com s'ha dit, les juntes locals també concedien aquestes llicències que no apareixen reflectides en aquesta documentació. Per altra part, l'escalafó no inclou tots els mestres de la província, i en deixa fora col·lectius significatius, per exemple els interins. Per aquest motiu, s'ha realitzat un estudi de la presa de possessió i cessament dels interins al llarg d'aquest any.

Les interinitats concedides per aquest curs foren 56, encara s'han de reduir tota vegada que el mateix interí ocupà més d'una plaça, alguns la renunciaren o es donaren altres variables que fan reconsiderar la xifra absoluta. Si es té en compte, a més a més que sols en un cas es concedeix una interinitat per motius de malaltia i que gairebé totes les altres es donaren

---

³⁴ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, f. 59. En sessió del dia 29 d'octubre de 1908, el mestre de l'escola elemental de Felanitx demanava llicència per malaltia. És clar que just abans la Junta havia vista una comunicació del Maestro de la elemental de Felanitx *acompañando un estado demostrativo de su labor profesional durante el tiempo que ha regentado aquella escuela, acordándose haberlo visto con gusto y satisfacción.*

³⁵ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, f. 65. De fet havien de tenir el títol de mestre o haver-ne pagats els drets (Idem, f. 67v). El dia 31 de desembre de 1908 (Ibidem) Nicolau Muntaner sol·licitava un mes de llicència per malaltia i adjuntava un certificat mèdic. La Junta resolgué: *que el certificado del médico que acompaña pase a informe del subdelegado de Medicina para que lo legalice.*

³⁶ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, folis: 135-139 i 191-193.

en escoles de per si vacants o a les que el titular havia promocionat d'escalafó o nivell, es pot considerar que les substitucions per malaltia no poden suposar variacions substancials.

Amb aquest estat de coses, no pot sorprendre gaire que les llicències per malaltia fossin gairebé excepcionals. El mestre malalt podia ser expedientat per abandonament de destí; en cas de malaltia greu havia de córrer amb totes les despeses i, fins i tot amb la llicència corresponent, cercar qui el substituís i pagar-li el sou corresponent. Sols en casos comptats es podia assolir tot el procediment administratiu. En línies generals, es pot considerar que els i les mestres aguantaven a les escoles fins al darrer moment i en aquest sentit és digne de notar que no se n'hagi documentat cap per part.³⁷ En conseqüència, sols casos molt greus, en els quals es jugava la vida o conseqüències més determinats podien obligar uns mestres a sol·licitar-les. Causes tan notòries, com en el de la mestra d'Alcúdia que renunciava a prendre part a les oposicions de 1908 per problemes de salut.³⁸

Per tot això, les llicències concedides per malaltia solien ser llargues; pel que fa a la Junta Provincial mai inferiors a un més i era habitual que es prorrogassin sota supervisió mèdica. El 12 de març de 1908, la Junta prenia nota de la instància elevada, via rectorat de Barcelona, per part de la mestra del Coll de'n Rabassa, per poder tornar a l'ensenyament *por estar próximo a terminar el segundo periodo de observación por enfermedad que se le tiene concedida y hallarse ya restablecida como lo demuestra por los tres certificados facultativos que acompaña*.³⁹

Les baixes laborals durant el període 1940-1945.

El curs escolar 1939-1940 marcà el primer de la *normalitat* acadèmica una vegada acabada la Guerra Civil.⁴⁰ Com en altres aspectes de la vida quotidiana, s'inicià un període llarg i trist per a la majoria de la població. L'escola sorgida del *Glorioso Movimiento Nacional* era eminentment trista i

---

³⁷ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, f. 90. Tal volta s'amaguin al darrera de les excedències demanades per un any per part de determinades mestres, com en el cas de Maria Capó, mestra de Llubí.

³⁸ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, f. 40.

³⁹ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3 folis 17v - 18.

⁴⁰ DURAN PASTOR, M. (1982): 1936 en Mallorca. Ed. Imagen 70 - Palma. BOSCH JUAN, M.C. -et alt.- (1991): Guerra civil i postguerra a les Illes Balears. Curial Edicions Catalanes, S.A. - Barcelona.

desarranjada.⁴¹ El govern franquista s'atreu a dir que la República havia fet massa escoles i començà a tancar-ne⁴², fet que a les Balears implicà que de bell nou es tornàs deixar en mans de l'església bona part de les funcions educatives. El conjunt del magisteri va ser depurat; de fet i en línies generals es pot considerar que tot el professorat era sospitós. Per això se'ls depurà en el seu conjunt i sols després alguns aconseguiren una rehabilitació més o manco total⁴³, mentre d'altres varen ser assassinats per diversos procediments.⁴⁴

Els mestres, en aquest procés, patiren proporcionalment més que altres col·lectius i el seu patiment s'agreuà amb la postguerra.⁴⁵ El cas de les Balears en general, i de Mallorca en particular, és ben representatiu. Malgrat els entrebancs d'una economia de guerra i de l'aïllament, es pot considerar que el període de 1936-1939 no provocà problemes greus de desabastiment, al manco pel que fa a les matèries alimentàries bàsiques.⁴⁶ Va ser a partir de 1939 quan s'inicià el període denominat *anys de sa fam*. Fam que va estar promoguda, segons veu popular, per haver de bastir des dels camps illencs els mercats peninsulars i Alemanya. I aquest va ser un dels altres aspectes a tenir en compte.⁴⁷ Tot just acabada la guerra espanyola, s'iniciava la II Guerra Mundial. Alemanya i Itàlia, que havien ajudat el govern sublevat insistiren en la participació activa d'Espanya. Aquesta es preparà militarment, de tal manera que l'estat bèl·lic en molts d'aspectes es pot perllongar fins a l'any 1945. Per això es militaritzaren moltes escoles i el cas més greu és el de Formentera, illa on a la pràctica va desaparèixer el sistema

---

⁴¹ COMAS, F (1997): Melcior Rosselló i Simonet, mestre. Edicions de l'Ajuntament de Santa Maria del Camí.

⁴² AMEIB - Secció Guerra Civil - 52 - C1 - 1, f. 12. En acta de 10 de febrer de 1938, la Comissió provincial encarregada de nomenaments provisionals contestava: *Se resuelve la petición de D. Vicente Villalonga, acordándose que no tiene derecho a ocupar Escuela en Palma, porque su plaza es de las suprimidas y en su Escuela, debido a otras supresiones, hay exceso de personal titulado.*

⁴³ Santiago MIRÓ (1998): Maestros depurados durante la Guerra Civil. Lleonard Muntaner, editor. Llibres de la Nostra Terra, 36 - Palma.

⁴⁴ CAPELLÀ, LL (1989): Diccionari Vermell. Editorial Moll - Palma.

⁴⁵ CRESPO REDONDO, J/ SÁINZ CASADO, J.L./ PÉREZ MANRIQUE, C. (1987): Purga de maestros en la Guerra Civil (La depuración del magisterio nacional en la provincia de Burgos). Ámbito Ediciones S.A. - Valladolid.

⁴⁶ MARTÍ GÓMEZ, J. (1995): La España del estraperlo. Editorial Planeta - Barcelona.

⁴⁷ AMEIB - Secció Administrativa 28 - D5/23 Acta 42 bis. En un informe que l'ajuntament de Formentera adreçava a la Junta Provincial el 26 de maig de 1941 es deia en el punt tercer: *La general escasez está aquí más acentuada debido a la poca producción de [la] isla por lo que para todos los residentes en ella los medios de vida son escasos.*

escolar per transformar els edificis en camps de concentració⁴⁸ o casernes militars.

Per a la majoria de població, la vida quotidiana esdevingué molt difícil. Molts d'autors han considerat que la regressió econòmica iniciada amb la guerra va retreure el conjunt de la població a paràmetres del segle anterior.⁴⁹ La manca d'energia era tan greu que cases i fàbriques tenien continuats talls elèctrics, però el treball era difícil també per la manca de matèries primeres. Moltes fàbriques tornaren a sistemes de producció clarament preindustrials. El desabastiment dels mercats va ser tal que ràpidament s'hagué d'implantar el sistema de cartilles de racionament; emperò així i tot la manca de productes era tan greu que fins i tot es donaren casos de morts per inanició i un greu augment de la mortalitat infantil.⁵⁰ Sols es podia acudir al mercat negre: l'estraperlo que, si bé permetia mantenir una ficció de normalitat, en el fons amagava negocis bruts que estaven presidits moltes vegades per altes jerarquies del règim.

En conseqüència, el sistema de salut pública va fer fallida. L'any 1940 encara no existia cap seguretat social⁵¹ i a Balears sols la beneficència o algunes institucions (*Cases de Socorro* o l'*Hospital General*⁵²) podien fer-se càrrec de la població marginal. En contraposició al període anterior,⁵³ reaparegueren malalties que feia anys es consideraren esvaïdes: unes provocades per la manca d'higiene (polls, puces, ronya, tinya, ...) altres provocades per la subalimentació o ingesta de productes contaminats (avitaminosi, raquitisme, llagues, ...) i quadres epidemiològics que arribaren a mobilitzar ministeris sencers (reeixida de la tuberculosi,⁵⁴ sífilis,⁵⁵ ...).

---

⁴⁸ GINARD FERON, D (1991): "Centres de reclusió a la Mallorca en guerra (1936-1939)" in *Randa*, 28, pp. Santiago MIRÓ (1998): *Maestros depurados durante la Guerra Civil*. Leonard Muntaner, editor. Llibres de la Nostra Terra, 36 - Palma, pàgs. 227-228

⁴⁹ TAMAMES, R. (1973): *La República. La era de Franco*. Alianza Universidad. Madrid. EIROA SAN FRANCISCO, M. (1995): *Viva Franco: hambre, racionamiento y falangismo*: (Málaga, 1939-1942). Eiroa San Francisco, Matilde - Arroyo de la Miel.

⁵⁰ A la revista *Consigna* (Revista pedagògica de la Sección Femenina de FET y de las JONS) es publicava durant 1945 de manera sistemàtica un anunci: *¡CAMARADAS! Trabajad sin descanso para combatir la mortalidad infantil de nuestra patria.*

⁵¹ GUILLÉN RODRÍGUEZ, A.M. (2000): *La construcción política del sistema sanitario español: de la postguerra a la democracia*. Ex-Libris Ediciones, S.L. - Madrid.

⁵² LOPEZ RUIZ DE AZAGRA, MANUEL (1987): *Casa de Socorro 1901-1950*. Ajuntament de Palma - Palma.

⁵³ TRUJOLS i CALAFELL, J. (1933): "L'escola i les malalties contagioses" in *Butlletí dels mestres*. Num 95, pàgs. 261-262.

⁵⁴ DIVERSOS. (1998): *Estudios médico-sociales sobre la tuberculosis en la España de ...* Ministerio de Sanidad y Consumo. Centro de Publicaciones - Madrid

El Magisteri Nacional no podia estar allunyat d'aquest context, però el panorama que apareix és proporcionalment més greu a causa de diversos factors:

1. **Crisi psicològica post-traumàtica** provocada per la guerra i el procés depurador. De fet, i tal com es veurà, part de les baixes concedides (o sol·licitades) tenen a veure amb problemes psicològics que, per força s'han de relacionar amb la forma de viure personalment un període tan difícil marcat per la repressió ideològica i cultural, la inseguretats i la sospita continuada com a pràctica.⁵⁶
2. **Crisi del sistema retributiu.** Molts de mestres (depurats o no) es varen veure en greus problemes per cobrar els seus sous a partir de 1936. El 1938 ja n'hi havia que duïen 18 mesos d'endarreriment. Per altra part, molts d'ells passaren a cobrar (al manco teòricament) sols el 50% de les seves nòmines, unes nòmines ja esquifides. Pel que es coneix, ràpidament davallà la quantitat i qualitat dels aliments que podien ingerir.⁵⁷
3. **Crisi del sistema escolar.** A més a més de la supressió d'escoles i aules, cal recordar que en aquest període els municipis havien d'habilitar les cases per als mestres i les seves famílies. Si ja durant la República aquest era un tema prou conflictiu,⁵⁸ l'economia de guerra i la pujada al poder d'oligarquies caciquils als ajuntaments provocà obscurs negocis en aquest tema.⁵⁹ Alguns mestres varen ser desallotjats dels seus

---

⁵⁵ CASTEJÓN BOLEA, R. (1996): De la higiene de la prostitución a la lucha antivenérea : enfermedades venéreas y medicina social en España (1868-1936). Editorial Universidad de Granada- Granada.

⁵⁶ DURAN PASTOR, M. (1992): Sicut Oculi. Un tiempo pasado que no fue mejor. Vigilantes y vigilados en la Mallorca de la postguerra. 1941-1945. Ed. Miquel Font - Mallorca.

⁵⁷ AMEIB - Secció Administrativa 28 - D5/22 Acta 10. El 7 de desembre de 1939, la Junta Provincial de Primera Enseñanza de Salamanca s'adreçava a la de Balears: *Tengo el honor de comunicar a V.S. para conocimiento de esa Junta que por ésta se acordó en sesión de ayer rogarle apoye nuestra petición ya elevada al Ministerio de Educación nacional y que conocerá por la circular que a su tiempo le dirigimos en favor del Magisterio Nacional primario para remedio de su angustiosa situación económica y elevación de su nivel social aun no bien reconocida a pesar de su importante misión*

⁵⁸ NOTAS DEL MES (1933): "El problema del entretenimiento de los edificios escolares" in *Revista de Pedagogía*. 143, pàgs.522-524.

⁵⁹ AMEIB - Secció Administrativa 28 - D5/22 Acta 19. Informe d'un mestre de secció de la Graduada d'Inca de 23 d'abril de 1940 en el qual, a més d'altres queixes exposava que en cinc

domicilis; construccions en marxa es paralitzaren definitivament i tant els centres escolars com els domicilis dels mestres patiren en les seves condicions per manca d'enllumenat, d'aigua corrent o de manteniment.⁶⁰

En conseqüència, el conjunt del magisteri nacional a partir de 1940 patí una minva de qualitat de vida preocupant tant per la seva intensitat com per la qualitat i que, per força, influí en la salut del col·lectiu. A més a més de les malalties que reproduïen els esquemes generals de la població o de les pròpies de la professió, se'n donaren d'altres específiques provocades per les pròpies condicions de treball i per la inseguretat. Per exemple, les infeccions que tenien com a vector de transmissió el propi alumnat, tot i que han deixat pocs rastres documentals, varen ser prou importants.⁶¹

El règim de les baixes escolars

Les actes conservades de les diverses Juntes provincials d'ensenyament públic de les Balears del període 1940-1945 denoten que el primer tema de discussió era sempre el de les baixes. Algunes estaven provocades per la militarització dels mestres i, en menor grau, llicències per estudis o per assumptes propis. Després de les militaritzacions, el grup més rellevant estava provocat per les malalties. Així, el conjunt de certificats mèdics localitzats en aquest període és de 63. Ara bé, la distribució no és homogènia ni per la distribució per anys ni per sexes.

La distribució per anys marca fortes fluctuacions: des d'un conjunt de 45 certificats mèdics per al 1940 a cap per a 1943. Aquest fet no es pot explicar si no és per motius administratius. En primer lloc la fallida del sistema republicà, substituït per un de guerra i la progressiva instauració del franquista provocaren tota una sèrie d'ordres i contraordres. Tots aquests canvis es produïren en poc temps, de tal manera que s'originaren greus

---

setmanes no s'havia fet net la seva aula, per la qual cosa ho havien de fer els seus alumnes en temps de classe.

⁶⁰ AMEIB - Secció Administrativa - 28 - D5 - 24/ 77 sessió. Serveixi d'exemple el cas de la mestra d'Eivissa Maria Asunción Goicoechea Romano que no havia cobrat la indemnització per casa-habitació dels anys 1940 i 1941.

⁶¹ AMEIB - Secció Administrativa 28 - D5/22 Acta 12: *Comunica la señora Maestra de Atxaró, de ese Ayuntamiento que se ha reintegrado a su destino después [de] haber disfrutado licencia por enfermedad. Esta Junta Provincial, dando cumplimiento al acuerdo correspondiente, velando por la salud de los escolares, espera se servirá averiguar si la interesada está en condiciones de encargarse de la enseñanza sin perjuicio para los niños [...] Palma, 5 de enero de 1940.*

problemes en un col·lectiu perseguit, aïllat i insegur. En un informe de l'inspector en cap Jaume Rosselló amb data del 27 de març de 1941 i realitzat arran de les absències de la mestra de Ciutadella, Maria Mas i Fullana feia constar que:

El presente caso como otros análogos que se han presentado recientemente prueba que es ignorada en sus pormenores por los Maestros en general la legislación del Ministerio de Educación es su aspecto administrativo. Y si conocen las nuevas directrices de la educación religiosa y patriótica de los escolares y las siguen con acierto y las aplican rectamente, es porque esta Inspección ha tenido marcado interés en divulgarlas en circulares publicadas en la Prensa diaria y en conversaciones pedagógicas sostenidas con los Maestros con motivo de sus visitas a las Escuelas.

En cambio las disposiciones de carácter administrativo por carecer en esta Provincia de revista profesional que las reproduzca, no han llegado a conocimiento del Magisterio que no tiene medios ni ocasión de leer el Boletín del Estado. Y sabiendo el Maestro que puede solicitar licencia en caso de enfermedad, equivoca muchas veces el trámite administrativo que debe seguir, y así se da el caso que mientras unos dirigen su petición a esta Inspección, otros lo hacen a la Junta Provincial o a las Juntas Municipales de Educación Primaria.

62

Per altra part, existeix un fort desequilibri entre els certificats mèdics de dones (76,19%) i els dels homes (23,81%). Si aquesta distribució fos sols de les dades absolutes, caldria sospitar-ne, però es dona també en els dos anys de més forta incidència, 1940 i 1944. Ara per ara, sols es poden establir hipòtesis que puguin explicar aquesta diferència. El primer que cal tenir en compte és que bona part dels homes encara estaven militaritzats i places masculines eren ocupades per dones. El dia 11 d'octubre de 1937 la Comissió provincial encarregada de nomenaments provisionals de les Balears prenia nota d'un telegrama del rectorat de Sevilla que permetia a les mestres cursetistes en pràctiques d'elegir escoles mixtes interinament encara que la vacant correspongués a homes⁶³. Per altra part, es donaren 7

⁶² AMEIB - Secció Administrativa 28 - D5/23 Acta 41.

⁶³ AMEIB - Secció Guerra Civil - 52 - C1 - 1, f. 2.

llicències per embaràs (11,11%), però encara així i tot les llicències concedides a dones per altres motius suposarien més del 63% del total.

Tot partint de proporcions absolutes també es tenen dificultats per poder realitzar càlculs exactes ja que és pràcticament impossible quantificar el nombre de mestres que exercien a l'escola pública en el període 1940-1945. Segons un informe de 1945 existien un total de 663 places escolars, de les quals sols estaven ocupades 656. D'aquestes, 354 estaven en mans d'homes i 302 en mans de dones. Es nota, per tant una lleugera superioritat dels homes (53,96%) sobre les dones que no es correspon de manera proporcional amb les llicències concedides. El que resulta clar és que durant aquest període les llicències concedides foren d'un 9,6 % de tot el col·lectiu; es donaren de baixa un 4,23% dels homes i un 20,86% de les dones. Si es té en compte que aquestes llicències se sol·licitaren davant la mateixa institució del curs 1908-1909, i malgrat la migradesa de les dades, es pot confirmar l'excepcionalitat del període 1940-1945.

El problema rau en què, com passava a principis de segle, la falta administrativa més greu que solien cometre els docents era l'abandonament de destí. S'ha de pensar que una llicència per malaltia podia implicar una llibertat de moviments gens aconsellables en uns moments en què l'espionatge era molt freqüent a Mallorca pels canvis que s'estaven produint en el decurs de la IIa Guerra Mundial, especialment en el Mediterrani.⁶⁴ D'aquesta manera es poden explicar informes com el fet el juliol de 1941 contra el mestre de Santanyí Gabriel Lladó o molts d'altres semblants del mateix període⁶⁵. Un cas ben representatiu és el de Maria Mas Fullana, mestra de la Graduada de Ciutadella. El 7 de març de 1941, el president de la junta local comunicava que l'esmentada mestra es trobava al front de la seva secció tota vegada que s'havia absentat 36 dies laborables. Maria Mas es va defensar al·legant que s'havia traslladat a Mallorca per passar les vacances de Nadal ja que allà hi residien el seu espòs i altres familiars. Allà es posà malalta i trameté a Ciutadella un certificat mèdic pregant que s'atengués la seva aula ja que considerava que seria per un parell de dies. *Mas al empezar la convalecencia siguió por consejo médico un régimen de sobrealimentación y reposo hasta mediados de febrero en que se disponia a*

---

⁶⁴ DURAN PASTOR, M. (1992): Sicut Oculi. Un tiempo pasado que no fue mejor. Vigilantes y vigilados en la Mallorca de la postguerra. 1941-1945. Ed. Miquel Font - Mallorca, págs. 135-219

⁶⁵ AMEIB - Secció Administrativa 28 - D5/23 Acta 48.

*reintegrarse a su destino en cuya fecha enfermó su marido, retrasando su incorporación hasta fines de febrero.*⁶⁶

Si es tenen en compte la gran quantitat de canvis de destinació originats pels processos depuradors i que les juntes municipals actuaren com a vigilants dels mestres sospitosos o depurats es podrà entendre la multitud de conflictes que s'originaren.⁶⁷ Val a dir que aquest control i vigilància arribà a termes de veritable persecució ridícula. Tal és el cas del que va fer l'Ajuntament de Sant Carles el 2 de maig de 1940. En un informe signat pel batle en contra de la mestra Antònia Vanrell es deia: *Interesa a esta Alcaldía saber si efectivamente, por la Junta Provincial de 1ª Enseñanza, se han concedido 80 días de permiso a la Maestra Nacional de Párvulos, Antonia Vanrell, por alumbramiento, pues según informes eso del alumbramiento es excusa para alcanzar el permiso.*⁶⁸ No hi ha dubte que aquesta carta era tendenciosa, perquè el 29 de maig se'n signava una altra on es deia: *Si el permiso que se le concede es para alumbramiento, tardará en reintegrarse a su destino pues, según noticias, entra ahora en el tercer mes de embarazo.* De fet, el metge havia signat el certificat a causa que l'esmentada mestra *está en cinta al parecer a los ocho meses de embarazo.*⁶⁹

Aquest panorama és més notori en els casos de les places de Menorca i Eivissa-Formentera que moltes vegades eren considerades no sols un desterrament, sinó intrinsecament cares i perilloses. Per això, no pot sorprendre que part de les baixes sol·licitades, i concedides, així com els conflictes originats per les absències (abandonament de destí) es concentrin en aquestes illes o tenguin a veure més amb altres motius que amb les simples malalties.

Els processos epidemiològics

Una primera aproximació als certificats mèdics de la postguerra ja demostra com entre els docents de 1939-1945 reaparegueren una sèrie de malalties de

---

⁶⁶ AMEIB - Secció Administrativa 28 - D5/23 Acta 41.

⁶⁷ AMEIB - Secció Administrativa 28 - D5 - 24/ Sessió 76. És el cas de la mestra Antònia Juan Lliteras que hagué de veure com es feia un informe per part de l'Ajuntament de Sant Antoni Abat sobre les absències provocades per malaltia, malgrat que deixàs a càrrec de l'escola la superiora de les trinitàries.

⁶⁸ AMEIB - Secció Administrativa 28 - D5/22 Acta .20.

⁶⁹ AMEIB - Secció Administrativa 28 - D5/23 Acta 22.

caràcter epidèmic que tan sols cinc anys abans es consideraven desaparegudes o en recessió. Entre les més notables s'hi troben la tuberculosi,⁷⁰ per la seva capacitat contagiosa i que inhabilitava per la docència, i paludisme⁷¹ i les febres tifoïdes.⁷² De fet, personalitats rellevants de l'educació illenca, com Joan Taix, tingueren problemes a causa d'un contagi d'aquest tipus produït segurament durant la campanya militar.

Com és prou sabut, i des del segle anterior, la tuberculosi era una malaltia que impedia l'exercici del magisteri. S'exigia un certificat de no estar contagiats o de no haver-ne patit per tal d'accedir fins i tot a les interinitats. Lleonard Riera Castelló, mestre interí de Sant Francesc Xavier (Formentera) comunicava el 18 de setembre de 1941 que no podia *tomar parte en los cursillos de selección para el Magisterio nacional por no poder extendersele el certificado antituberculoso, debido a que padece de una infiltración con una pequeña cavidad en el pulmón derecho, viéndose obligado a no poder desempeñar el cargo que ocupa por miedo de contagiar a los niños además de tenerle que aplicar el meumotórax*. Per això demanava que no se'l penàs amb un any de sanció.⁷³ En el període 1920 - 1930 les causes de baixes o excedències per aquesta causa eren vertaderament excepcionals. Emperò a la dècada de 1940-1950 és relativament habitual trobar certificats antituberculosos dins els expedients personals dels docents. En el llistat replegat de certificats mèdics es detecten un conjunt de tres llicències per tuberculosi (4,9 %), emperò altres documents permeten elevar aquesta taxa de manera sensible de tal manera que no seria desbarrat duplicar-ne la proporció. I és que aquesta malaltia tengué la característica d'epidèmia arreu de tot el territori espanyol i la seva lluita implicà tot una sèrie d'administracions que es veren frenades pel poderós mercat negre que s'establí a l'entorn dels antibiòtics des que es comprovà la seva efectivitat en el control de la tuberculosi..

En bona part, la reaparició d'infeccions epidèmiques en els centres escolars s'han de relacionar amb la substancial minva de la higiene personal i pública. Les condicions de salubritat patiren molt i no tant per la guerra en

⁷⁰ BAGUENA CERVELLERA, M.J. (1992): La tuberculosi i la seva història. Fundació Uriach 1838. SAYE, LI. (1933): Noves orientacions lluita antituberculosa i aplicació a Catalunya. Tipografia Cosmos - Barcelona.

⁷¹ CARRIO, G. (1906): El paludismo. Su génesis propagacion y profilaxia. Editorial tipolitografía Amengual y Muntaner - Palma.

⁷² CLARAMUNT I FUREST, LI. (1933): Lluita contra la febre tifoïda a Catalunya. Editorial Impremta La Ibérica - Barcelona.

⁷³ AMEIB - Secció Administrativa - 28 - D5 - 23/ 77 Acta 49.

si, sinó per la manca de numerari i la desídia de les autoritats. A molts d'ajuntaments disminuïren o desaparegueren les partides per neteja de les escoles i sovint eren els mestres i alumnes que se n'havien d'encarregar, la calefacció sols era possible si l'alumnat aportava llenya o carbó (quan existien les estufes), ... Igualment la minva de sous, les fallides en els sistemes de distribució d'aigua i la manca de sabó afectaren de manera sensible la higiene personal de tal manera que els pols, puces i altres etiologies derivades d'aquesta causa es feren habituals i varen ser causa de no poques expulsions. Per això s'explica que les mesures preses moltes vegades quedassin en simples intencions. Malgrat tot, existiren algunes juntes locals que intentaren mesures més efectives. Així, el dia primer de juliol de 1941 l'Ajuntament de Petra sol·licitava que s'avançàs al màxim la campanya de les vacunacions escolars *habida cuenta de lo caluroso de la estación y especialmente en consideración a lo escaso de escolares asistentes a las escuelas motivado esto último por el hecho de que las familias de los escolares ocupadas en las faenas de recolecciones agrícolas pasan la casi totalidad del día en el campo.*⁷⁴

El cas de l'escola de Santa Margalida pot ser ben il·lustratiu. El 5 de juny de 1941 el mestre substitut Antoni Gayà Bauzà obtingué un mes de llicència per malaltia. Les causes mèdiques no s'especificaven a la instància, però certs indicis permeten suposar un quadre de paludisme ja que *en intervalos irregulares y ordinariamente de pocos días de duración, pero bastante frecuentes, se ve impedido de atender las clases.* Malgrat tot no se li permeté ser substituït.⁷⁵ D'altra part, el 2 de setembre de 1942 la Junta Provincial adreçava un escrit al batle de Santa Margalida: *sobre las malas condiciones del agua de la cisterna de la Escuela Graduada de esa localidad, y de la inutilidad de retretes y lavabos por carencia de agua utilizable, y teniendo noticias de que no han sido subsanadas las expresadas deficiencias, espero que procederá al arreglo de dichas cisterna [...] antes de la reanudación de las clases.*⁷⁶

El problema va ser que es detectaren altres malalties infeccioses que permeteren sospitar l'aparició de quadres epidemiològics més generals que degueren ser amagats per les diverses autoritats administratives. Aquest és el cas del paludisme, malaltia que es trobava lligada a condicions medioambientals i que, per tant, podien deslliurar-la fàcilment de la situació escolar. Per això, no pot estranyar la dispersió dels mestres afectats

⁷⁴ AMEIB - Secció Administrativa 28 - D5/23 Acta 46.

⁷⁵ AMEIB - Secció Administrativa - 28 - D5 - 23/ 77 Acta 50.

⁷⁶ AMEIB - Secció Administrativa - 28 - D5 - 24/ 73 sessió

ja que el moment del contagi no tenia perquè coincidir amb el de la baixa. La manca de quinina i altres medicines provocà no poques baixes que fàcilment permeteren suposar l'existència d'una veritable epidèmia. Un dels primers casos detectats és el del mestre de Formentera, encara que natural de Xàvea (Alacant) que declarava tenir *paludismo crónico*. A causa de la manca de medecines, el propi metge li aconsellava el canvi de clima *con lo que la enseñanza se beneficiaría ya que con ello se evitarían las constantes recaídas*.⁷⁷ Algunes vegades els certificats mèdics presenten diagnòstics poc clars en aquest tema com en el cas del signat al mestre de Capdepera Ricardo Gil Baldoví l'11 de maig de 1940 amb l'expressió *fiebres intermitentes*.⁷⁸

Més difícils d'amagar eren els brots epidèmics que afectaven la població escolar. El 16 de gener de 1940, des de Ses Salines es comunicava el tancament de les escoles a causa d'una epidèmia de tosferina, tancament que duraria fins el dia 29.⁷⁹ El 8 de novembre de 1940, l'inspector en cap comunicava que el batle de Santanyí li havia fet a saber que *habiéndose presentado varios casos de DIFTERIA, oída la Junta Municipal de Sanidad, como medida provisional de aislamiento he dispuesto el cierre temporal de la Escuelas del casco de la población, hasta tanto que el Inspector de Sanidad considere que ha pasado la virulencia de la epidemia*. Dia 19 del mateix mes la Junta sol·licitava a l'Inspector de Sanitat informació sobre el temps que considerava que haurien de restar tancades les escoles.⁸⁰

Processos derivats de la subalimentació

Pràcticament des de finals de 1939 començà a notar-se a les illes un preocupant desabastiment dels mercats illencs. El govern de Burgos, durant la conquesta de ciutats als republicans havia eliminat les cartilles de racionament i prohibit les cues, ja que les consideraven pròpies de la zona republicana i dels estats comunistes. Des de les zones nacionals, habitualment ben proveïdes d'aliments durant la guerra, es començaren a traslladar queviures per a les poblacions alliberades de la tirania marxista.

L'aïllament internacional, les pressions d'Alemanya i Itàlia, i especialment, la destrucció sistemàtica produïda per la guerra provocaren ràpidament un

⁷⁷ AMEIB - Secció Administrativa 28 - D5/22 Acta .20.

⁷⁸ AMEIB - Secció Administrativa 28 - D5/22 Acta 20.

⁷⁹ AMEIB - Secció Administrativa 28 - D5/22 Acta .12.

⁸⁰ AMEIB - Secció Administrativa 28 - D5/23 Acta 34.

col.lapse que es va veure agreujat per la política autàrquica.⁸¹ D'aquesta manera no pot estranyar que ja a 1940 l'estraperlo, el mercat negre, fos un constant focus de problemes ja que era l'únic sistema que es tenia per poder subsistir. En el mercat alimentari se sap que disminuï de manera substancial la quantitat i qualitat dels aliments disponibles: la carn, l'oli i els cereals es feren escassos i cars; es donaren substituïts (xicoira pel cafè, pa de blat de moro o de segó, ...). La conseqüència immediata va ser una subalimentació que també afectà els mestres. En aquest sentit, val a dir que segons diversos informes orals no es poden deduir unes condicions universalment vàlides ja que cada cas era un món per sí mateix. En principi, ho tengueren més fàcil els mestres rurals que els urbans, emperò sempre l'accessibilitat a productes alimentaris (habitualment produïts a les cases dels seus alumnes) depenia en bona part de les bones relacions amb el poble i els poders fàctics.

Si es té en compte, també, la minva dels sous, el seu endarreriment i les obscures malversacions que es detecten entre 1937 i 1940 en els pagaments es podrà entendre que l'accessibilitat de molts de mestres al mercat negre va ser moltes vegades una aventura. En conseqüència, també en el magisteri nacional es donaren una sèrie de malalties provocades per la subalimentació o la ingesta de productes de difícil assimilació. Si es té en compte, a més a més, que la somatització de moltes neurosis el primer que afecta és l'aparell digestiu es pot entendre que els certificats mèdics relacionats amb aquest etiologia són més abundants que la simple enumeració estadística documental: Anèmia (1), astènia general (1), colitis (2), crisis gàstriques periòdiques (1), debilitat general i colitis aguda (1), decaïment físic (1), dispèpsia crònica (2), enterocolitis (1), gastritis (1), ... Així, per exemple, el 17 de gener de 1941 Cristòfol Binimelis comunicava que li era impossible posar-se de viatge per prendre possessió de l'escola nacional de Ciutadella a causa d'una colitis.⁸²

Igualment passarà amb les certificacions per causes psicològiques. Els metges signaren diversos certificats amb autèntics eufemismes com debilitat general, *decaimiento físico*, *anemia general*, ... que tenien difícil solució en l'estat de l'economia de l'època. Sebastiana Cañellas Vicens, mestra interina d'Estellencs, renunciava a la seva plaça el dia 8 de gener de 1940 per *su estado algo delicado de salud [que] le obliga a un régimen que no podría*

---

⁸¹ TAMAMES, R. (1973): La República. La era de Franco. Alianza Universidad. Madrid.

⁸² AMEIB - Secció Administrativa - 28 - D5 - 24/ Llistes.

*seguir permaneciendo en el puesto que ocupa, toda vez que requiere la intervención de determinados procedimientos que sólo son aplicables con las atenciones y el cuidado de su familia que reside en Palma.*⁸³ Un cas semblant és el de Trinidad Roque, mestra de Sant Carles que obtingué baixa per *debilidad general y colitis aguda.*⁸⁴

Si bé determinats estaments socials se'n lliuraren amb més o manco sort, dels patiments de l'època, aquest panorama podia afectar fins i tot elements propers al règim. El capità metge Antonio del Campo, signava a Saragossa el 7 de novembre de 1940 un certificat metge a la mestra de Maó Antonia Macho Ortega,⁸⁵ esposa d'un alferes d'infanteria per un estat de *anemia producido por consecutivas dispepsias gástricas.*⁸⁶

Les crisis postraumàtiques

El final de la Guerra Civil coincidí amb l'inici de la Guerra Mundial i un període de forta recessió econòmica. Per força, aquesta conjuntura havia d'incidir en un col·lectiu que, a les Illes Balears, va ser malmès: el magisteri. El pes de la guerra -molts de mestres varen combatre a primera línia⁸⁷. Els processos de depuració, especialment greus per als que es consideraven afectes al nou règim⁸⁸, i les duríssimes condicions laborals i de vida havien d'influir per força en l'equilibri físic i psíquic en un context que clarament es pot considerar postraumàtic. Sols des d'aquest punt de vista s'entén que, per primera vegada, apareguessin de manera simptomàtica les baixes per motius psíquics quan, de fet, no es trobaven considerades en les possibles causes per llicències.

Naturalment, pocs metges s'atrevien a signar certificats mèdics per motius exclusivament psíquics ja que haguessin tengut poques possibilitats de ser

⁸³ AMEIB - Secció Administrativa 28 - D5/22 Acta . 12.

⁸⁴ AMEIB - Secció Administrativa 28 - D5/23 Acta 33

⁸⁵ MIRÓ, S (1998): Maestros depurados en Baleares durante la Guerra Civil. Lleonard Muntaner, editor. Llibres de la Nostra Terra, 36 - Palma p. 230.

⁸⁶ AMEIB - Secció Administrativa 28 - D5/23 Acta 34.

⁸⁷ AMIB - Secció Guerra Civil - Mestres mobilitzats.

⁸⁸ Miquel JAUME CAMPANER (Freinet a Mallorca. Miquel Deyà Palerm i l'escola de Consell (1930-1940). Lleonard Muntaner, editor. Els Llibres de la Nostra terra, 48 - Palma.) manté l'opinió que el tribunal depurador de Mallorca va tenir més fàcil comprendre els desafectes que determinades vel·leitats (p. e. el regionalisme) dels afins al nou règim

considerats a no ser en casos molt greus. Però així i tot s'hi detecten certificats mèdics per *surmenage*, expressió que avui en dia es podria equiparar sense gaires problemes amb una depressió aguda. Així, el 7 de maig de 1940 se signava una baixa mèdica a favor de la directora de la Graduada d'Inca Maria Concepció Nicolau de Montaner per *surmenage mental y fatiga corporal*.⁸⁹ Més habitualment es podien amagar amb altres eufemismes com *el decaimiento fisico que la imposibilita para una temporada larga el poder dedicarse a sus obligaciones habituales*,⁹⁰ o fins i tot neurosi cardíaca.⁹¹ Més habituals foren els certificats mèdics per causes físiques però que habitualment són la somatització de problemes psicològics com per exemple les gastritis, colitis i fins i tot algunes nefritis..3.

El problema de l'estat psíquic del magisteri nacional era la perenne inseguretat en què vivia. A partir del novembre de 1939, enmig de detencions i afusellaments arbitraris de mestres i inspectors, s'inicià el procés depurador del magisteri mallorquí. A causa de l'aïllament amb el govern de Burgos, el tribunal presidit per Bartomeu Bosch gaudí d'una gran autonomia i actuà amb gran duresa.⁹² Contràriament al que sospita la majoria de la població, va ser la totalitat del magisteri públic el depurat. D'entrada eren tots sospitosos i sols l'aportació dels corresponents avals permetia una exoneració temporal. En aquest sentit, el tribunal mallorquí actuà amb uns paràmetres que tenien poc a envejar a la Inquisició.

D'altra part, a Mallorca sovint s'esmenà la plana als tribunals centrals de Sevilla, Burgos i després Madrid. De fet, mestres que consideraven haver sortit ben parats durant la guerra veren com l'any 1943 s'iniciava el seu expedient depurador. Es donaven paradoxes com a mestres depurats que acabaven

En aquest sentit, el cas de Joan Santaner Marí és ben paradigmàtic del que suposà el trauma psicològic fins i tot per a les persones considerades com addictes al règim. Joan Santaner Marí havia nascut a Andratx el 25 de gener de 1911 i havia optingut el seu títol de mestre el 29 d'agost de 1930.

---

⁸⁹ AMEIB - Secció Administrativa 28 - D5/22 Acta . 20.

⁹⁰ AMEIB - Secció Administrativa 28 - D5/23 Acta 32, correspon al certificat de Juana Rotger Cifre, signat el 18 d'octubre de 1940.

⁹¹ AMEIB - Secció Administrativa 28 - D5/22 Acta 14.

⁹² MIRÓ, S (1998): Maestros depurados en Baleares durante la Guerra Civil. Lleopard Muntaner, editor. Llibres de la Nostra Terra, 36 - Palma pàgs. 257-262.

Exercí com a interí a La Porrassa (Calvià), la Graduada de Llevant, la graduada Jaume Ferrer i novament a la Porrassa quan el 1934 aprovà les oposicions. Des d'allà, i per concurs de trasllat passà a Pollença (1934) i, després a Andratx (1940). Després de tornar a Pollença (1942) i Muro (1943) obtingué plaça a Son Espanyolet de Palma, centre on es jubilà el 1978.⁹³

El problema és que en tot això esclatà la Guerra Civil i s'iniciaren els processos depuradors. De res li va valer que essent mestre de Pollença es presentàs voluntari per a la defensa de Sa Fortalesa, cosa que li va valer ser ascendit a alferes i que un germà seu, tinent de carrabiners morís a Son Servera.⁹⁴ De fet, va estar mobilitzat des del 19 de juliol de 1936 a l'1 d'agost de 1939.⁹⁵ Joan Santaner va ser depurat: *Orden ministerial 27 julio 1940 se resuelve el expediente de depuración del Sr. Santaner sancionándole con traslado dentro de la provincia con prohibición de solicitar vacantes en dos años e inhabilitación para cargos directivos y de confianza en instituciones culturales y de enseñanza.* En virtut d'aquesta sanció va ser traslladat des de Muro a Andratx.

Amb tot, l'expedient final no anà tan malament ja que el 7 de gener de 1942 se signava una certificació per la qual es reconeixia que el mes anterior s'havia resolt definitivament l'expedient *siendo la resolución definitiva la confirmación en su cargo sin imposición de sanción y en su virtud se hace constar por la presente que el interesado cesa con fecha de hoy en la sección de la graduada de niños de Andraitx quedando posesionado con fecha de mañana de una sección de la graduada de niños de Pollensa.*⁹⁶

En línies generals, es pot considerar que des del 1939 va patir una persecució sistemàtica provocada per les pròpies autoritats i altres mestres. Un dels casos més notoris va ser el provocat arran d'una sol·licitud presentada per anar a Muro pel denominat torn de consort tota vegada que s'havia casat amb la també mestra Rosa Garau Feliu el 31 de gener de 1939. Una primera aprovació tengué lloc el 4 de novembre de 1936, però l'inici de la guerra aturà el trasllat. Novament el plantejà i la sol·licitud va ser

---

⁹³ AMEIB - Expedient personal de Joan SANTANER MARÍ.

⁹⁴ Santiago MIRÓ (1998): *Maestros depurados durante la Guerra Civil*, p. 101.

⁹⁵ AMEIB - Expedient personal de Joan SANTANER MARÍ.

⁹⁶ AMEIB - Expedient personal de Joan SANTANER MARÍ.

aprovada per acta de la Junta Provincial de Primera Ensenyança de Balears del 21 d'agost de 1939⁹⁷ i nomenat el 17 de setembre. El motiu d'aquesta sol·licitud era que a Muro s'hi trobava destinada la seva esposa, Rosa Garau, la qual havia obtingut llicència per part el 22 de setembre de 1939.⁹⁸

El seu nomenament suposava el cessament del mestre cursetista Antoni Martorell Molinas que, en escrit del dia 23 d'agost de 1939 sol·licitava l'adjudicació d'una nova escola. Emperò el dia següent, ell i Gabriel Font Frau adreçaren a les autoritats una sonada protesta *con el fin de no ver sacrificados sus intereses particulares*. No va ser fins a la publicació d'una ordre ministerial del 27 de juliol de 1940 que es va resoldre el seu expedient de depuració que implicà el seu trasllat a Andratx. Tot indica que aquí va ser sotmès a una vigilància intensiva. De fet, la Junta Municipal d'Andratx, el 28 de novembre⁹⁹ sol·licitava l'anul·lació del nomenament tota vegada que s'havia fet a conseqüència de l'expedient de depuració i es mantingués el mestre interí Ramon Planas Barceló. La Junta provincial ho elevava a la superioritat ja que *no existe disposición oficial ninguna que abone la petición*.¹⁰⁰ A la petició s'hi sumava un escrit del capellà Pedro Suasi Morell ben il·lustratiu: *En vista de las actuales circunstancias religiosas, las mismas que antes, como las patriotas politicas anteriores al Glorioso Movimiento, propone se solicite de la superioridad la anulaci6n del mencionado nombramiento a la par que no sea nombrado ningun otro de los castigados para cubrir la vacante de referencia, toda vez que por las circunstancias expuestas, seria terreno abonado y de una manera especial las religiosas para que el espíritu de la juventud no se formara con normas mandadas*.

El 5 de desembre de 1940, el batle d'Andratx el denunciava, a conseqüència d'ordres anteriors, per ser absent de la localitat sense permís. Set dies després, el mateix batle completava la denúncia tot comunicant que el mestre ja s'havia incorporat i que la tardança era motivada *debido a la necesidad de traslado de sus muebles y efectos*. En aquest escrit el batle considerava vàlides les excuses i demanava que no s'emprenguessin

---

⁹⁷ AMEIB - Secció Guerra Civil- Actes de la Comissió Provincial encarregada de nomenaments provisionals de Balears, f. 42.

⁹⁸ AMEIB - Secció Guerra Civil - Postguerra: Joan SANTANER MARÍ.

⁹⁹ AMEIB - Secció Guerra Civil - Postguerra: Joan SANTANER MARÍ.

¹⁰⁰ AMEIB - Secció Guerra Civil- Actes de la Comissió Provincial encarregada de nomenaments provisionals de Balears, f. 65 v.

mesures disciplinàries en contra seva. Amb tot, la Junta Provincial en sessió de 14 de desembre el sancionava amb una *amonestación privada*.¹⁰¹

No pot estranyar, doncs que el metge de Muro Melchor Rotger signàs el 7 de gener de 1941 un certificat mèdic oficial amb el diagnòstic: *Don Juan Santaner Mari, maestro nacional de 29 años de edad, natural de Andraix padece un surmenage físico y mental que le obliga a permanecer en reposo absoluto temporalmente*. El que es dedueix, per tant, és que després de la rebuda que aquest mestre va tenir a la seva vila nadiua, va caure en una profunda depressió i es va traslladar amb la seva dona a Muro. De fet, el 29 de gener sol·licitava un mes de llicència amb tot el sou deixant atesa la seva plaça amb Ramon Planes Barceló, l'interí al qual havia desplaçat. La llicència li va ser concedida el 3 de febrer.

El batle d'Andratx, amb escrit del 30 de gener comunicava el seu reintegrament a l'Escola Graduada. Una sèrie de notes manuscrites en tota aquesta documentació indiquen el grau de control al qual se'l sometia des de la Junta Provincial. Així, el 3 de febrer de 1941 el batle Bartomeu Coll tornava a adreçar-se a la Junta comunicant que Juan Santaner va estar a la seva plaça des del dia 8 de gener al 18. Aquell dia li comunicà que presentaria sol·licitud d'una llicència per malaltia deixant la classe atesa. El dia 5, sol·licitava per escrit confirmació de la llicència. Aquell mateix dia, el president de la Junta Provincial s'adreçava al batle d'Andratx ordenant-li que *de una manera reservada interese de la fuerza a sus órdenes y me manifieste si el indicado maestro se dedica a dar clases particulares de 2ª enseñanza en el domicilio de su esposa Dª Rosa Garau, Maestra Nacional de Muro*. El dia següent, el batle contestava que la junta municipal no li havia concedit cap llicència i el 12 de febrer, la comandància de la guàrdia civil comunicava que *el referido señor se dedica a dar clases particulares en el domicilio de su esposa*.¹⁰²

En conseqüència, la Junta Provincial, el 18 de febrer li adreçava una carta comunicant-li que s'havia assabentat que a Muro donava classes particulars la qual cosa *demuestra que se encuentra restablecido del "surmenage" físico-mental*. En conseqüència decidia *denegarle la licencia que con fecha 29 del pasado mes de enero solicitaba*. A més a més se li reclamava que

¹⁰¹ AMEIB - Secció Guerra Civil- Actes de la Comissió Provincial encarregada de nomenaments provisionals de Balears, f. 66.

¹⁰² AMEIB - Secció Guerra Civil - Postguerra: Joan SANTANER MARI.

justificàs les absències. La Junta Municipal d'Educació Primària de Muro respongué a la Provincial que no havia pogut entregar-li els escrits ja que no era a Muro i, segons semblava, s'havia traslladat a Palma¹⁰³.

Joan Santaner Marí es reintegrà a Andratx, però en el mes de març tornava a tenir problemes a causa d'una malaltia del seu fill. El 12 d'aquell mes dirigia un escrit al president de la Junta Provincial comunicant-li que se reintegrava al seu destí després d'agrair el permís donat per absentar-se davant motius tan greus.

No va ser fins que es publicà una O.M. de 24 de desembre de 1941 que es resolgué l'expedient anul·lant la sanció. A causa de no existir vacants a Muro, va ser destinat provisionalment altre cop a Pollença, on tenia la plaça definitiva, mentre a Muro s'hi destinava un mestre sancionat.¹⁰⁴ El dia 12 de gener següent, aquest mestre adreçà una instància al Ministre d'Educació sol·licitant el seu reintegrament a Muro, petició que trigaria en resoldre's. A causa dels problemes que havia tengut abans amb el tema del trasllat, el 2 de març comunicà al presentent de la Junta Provincial de Primera Ensenyança que s'havia reintegrat a la seva nova plaça. Amb tot feia notar que *al mismo tiempo pongo en su superior conocimiento que, siendo festivos el 19 y 20 de enero y para no reincidir en la falta cometida anteriormente, a los Srs. Párroco y Alcalde de la localidad expuse mi deseo de si, aprovechando los ocho días de permiso que reglamentariamente podía concederme la Junta Municipal, cabía presentar la instancia después de tal periodo, a lo cual, ambas autoridades no pusieron por su parte inconveniente alguno.* El director general decidí en 23 de febrer de 1942 *desestimar la petición de D. Juan Santaner Marí, el cual continuará desempeñando una sección de la Graduada de Pollensa de la que es titular.*

¹⁰⁵ El matrimoni continuava separat i amb un fill petit que, sembla, tenia problemes de salut i per això, el 4 de gener de 1943 demanaren com que no podien fer ús del torn de consorts traslladant-se ell a Muro o ella a Pollença per manca de places vacants, sol·licitaven la seva reunió a Palma, únic lloc on n'hi havia. Amb tot, la mobilització d'un mestre a Muro provocà una nova sol·licitud del dia 7 de gener.¹⁰⁶ De fet, no va ser fins al 9 de gener de 1943 que aconseguí prendre possessió provisionalment de la plaça de Muro,

¹⁰³ AMEIB - Secció Guerra Civil - Postguerra: Joan SANTANER MARÍ.

¹⁰⁴ AMEIB - Expedient personal de Joan SANTANER MARÍ. Es comunicava al batle de Pollença el reintegrament a la seva plaça el dia 7 de gener de 1942.

¹⁰⁵ AMEIB - Expedient personal de Joan SANTANER MARÍ.

¹⁰⁶ AMEIB - Secció Guerra Civil - Postguerra: Joan SANTANER MARÍ.

pel torn de consort. Però no acabaren els problemes ja que un any més tard, se li començà a descomptar un 5% del seu sou per un error administratiu.¹⁰⁷

TAULES

Data	Mestre	Escola	Durada	Folis
10-IX-08	Ginard, Pedro A.	Mancor		51v, 69v
15-X-08	Travesi, Asunción	Alaior		57v, 61v, 73
29-X-08	Xandri, José	Felanitx		59, 63, 71v, 77V
13-XI-08	Tur, Domingo	Petra	Renúncia	61
27-V-09	Mas i Sabater, Miguel	Sa Pobla		92

	HOMES		DONES		TOTAL	
	Núm.	%	Núm.	%	Núm.	%
ESCALAF Ó	102		109		211	
BAIXES	4	3,92	1	0,91	5	2,36

DATA	ESCOLA	I N T E R Í	VACANT	CAUSA	POSSESIÓ	F O L I S
10-IX-1908	Deià	HOMAR PIZA, MIGUEL 108	☒			5 3 - 4 3 v
	Fornells (Nines)		☒			5 3 - 5 3 v
	Manacor	HORRACH I PUIG, PEDRO J.				5 6
29-X-1908	Andratx	PALMER, MARIA				5 9
	Eivissa	ALBERT, ANTONIO				
	Llucmajor	RIPOLL, PEDRO A.				
13-XI-1908	Petra	TUR, DOMINGO 109				6 1
	Sant Climent	VILLALONGA VIDAL, JUANA				6 1 V
23-XI-1908	Petra	ANKERMAN, MARGARITA				6 3 v, 6 5

¹⁰⁷ AMEIB - Expedient personal de Joan SANTANER MARI.

¹⁰⁸ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, f. 54. En la mateixa sessió sol·licitava dispensa de defecte físic.

¹⁰⁹ Renúncia per falta de salut.

	Sant Joan	PUGSERVER, AGUSTIN				6	5
	A l a r ó	ROSSELLÓ, LORENZO				6 5 ,	6 7
	Campos	SABATER, MARGARITA				6 5 ,	6 7
16-I-1909	Sencelles		☒			6	9 v
	Calvià		☒				
	Santa Eugènia		☒				
8-II-1909	Lluçmajor	NICOLAU, MARIA EMILIA				7	3
8-II-1909	Eivissa		☒				
25-II-1909	Santa Eugènia	ALOMAR, ANTONIO				7	5
25-II-1909	Felanitx	RIERA I PERELLÓ, MIGUEL		Malaltia			
11-III-1909	Calvià	MONER, BARTOLOMÉ				7 7	V
11-III-1909	Eivissa	ADROVER, ANTONIO				7 7	V
11-III-1909	Lloseta	HOMAR, TOMÁS		Altra destinació	Renuncia 110	7 8 ,	8 3
24-III-1909	Lloseta		☒			8	1
24-III-1909	Son Servera		☒			8	1
24-III-1909	D e i à		☒			8	1
24-III-1909	Banyalbufar		☒			8	1
24-III-1909	Calvià	MONER, BARTOLOMÉ		Presca de possessió		8	1
24-III-1909	Eivissa	ADROVER, ANTONIO		Presca de possessió		8	1
24-III-1909	Sencelles	SALLERAS, JERÓNIMO		Presca de possessió		8	1
24-III-1909	A r t à	ORTIGUIERA, ANTONIA				8	1
15-IV-1909	Santa Eulàlia			Presca de possessió		8	5
15-IV-1909	Ferrerries			Presca de possessió		8	5
15-IV-1909	Fornells			Presca de possessió		8	5
15-IV-1909	Randa			Presca de possessió		8	5
15-IV-1909	Moscari			Presca de possessió		8	5
15-IV-1909	Biniamar 111			Presca de possessió		8	5
15-IV-1909	D e i à			Presca de possessió		8	5
15-IV-1909	P i n a			Presca de possessió		8	5
15-IV-1909	Sencelles	SALLERAS, JERÓNIMO				8	5
15-IV-1909	A r t à	ORTIGUEIRA, Ma ANTONIA				8	5
22-IV-1909	Petra	CUENCA, CATALINA				8 7 ,	8 9
	Lloseta	COMPANY, BARTOLOMÉ					
	Randa	RIPOLL, PEDRO A	☒			8 8 v ,	8 9
	Orient	HOMAR PIZA, MIGUEL	☒				
	Banyalbufar (Nines)	PONT Y MORAGUES, PRUDENCIA	☒				
	Ses Salines	RIGO RIGO, MARIANA	☒				
27-V-1909	Sant Joan Baptista	LLABRES, MAGDALENA				9 1 ,	1 0 1
	Galilea (Nines)		☒			9 2 ,	9 5 v
9-VI-1909	Sa Indioteria		☒			9	5 v
	Deià (Nins)		☒				

¹¹⁰ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, f.82. Comunica que ha d'anar a prendre possessió de la seva destinació en el *cuero de vigilancia*.

¹¹¹ AMEIB : Secció Administrativa - 28/D5 -3, folis 4v-5. No es sap el motiu, però el gener de 1908, el mestre de Biniamar, Joan Clapés, estava sotmès a expedient disciplinari.

	Mancor		☒				
25-VI-1909	A r t à	COMPANY MARI, BARTOLOMÉ					1 0 1
	D e i à	BORRÀS I FERRER, JAIME					1 0 1 V, 1 0 3
	Galilea	VIVÓ NOGUERA, JUANA Mª					1 0 1 V., 1 0 3
	S'Indioteria	FALCÓ Y BARCELÓ, TERESA					1 0 1 V, 1 0 3
	1ª De Niss De Palma		☒				1 0 3 v
29-VI-1909	Lloseta	RIPOLL Y FORT, PEDRO A.					1 0 5

TAULA 4: BAIXES LABORALS 1940-1945

ANY	HOMES			DONES			TOTAL	
	Núm	%	%/63	Num	%	%/63	Num	%
1940	10	66,67	15,87	35	72,92	55,56	45	71,43
1941	2	13,33	3,17	2	4,17	3,17	4*	6,35
1942	1	6,67	1,59	1	2,08	1,59	2	3,17
1943	0	0,00	0,00	0	0,00	0,00	0	0,00
1944	2	13,33	3,17	10	20,83	15,87	12	19,05
TOTAL	15	100,00	23,81	48	100,00	76,19	63	100,00

* Se n'hi hauria de sumar un ja que apareix una baixa de la qual només sabem el llinatge.

ANIL·LIS DE MAGNIFICENTÍSSIM REPUBLICAN DE M. CURS 1942-1943													
	HOMES						DONES						TOTAL
	Propietaris	Interins	Substituts	Suplents	Subtotal	Vacants	Propietàries	Interines	Substitutes	Suplents	Subtotal	Vacants	
CAPITAL	60	10	3		73		67				67		140 places
TOTAL	294	25	34	1	354	5	257	40	4	1	302	2	663 places

PAULA G. CAUSES DE LES BANYES LABORALS (1940-1945)	
CAUSA	NUM.
----- indurado (acta 13)	1
Abscés perinefrític	1
Anèmia	1
Apendicitis	2
Astènia general i dorosis	1
Bronquitis	1
Ciàtica	1
Colitis	2
Crisis gàstriques periòdiques	1
Debilitat general i colitis aguda	1
Decaïment físic	1
Dispèpsia crònica	2
Embaràs	7
Entero-colitis	1
Febres intermitents	1
Febres tifoïdes	1
Flemó	1
Gastritis	2
Infecció	1
Nefritis crònica	3
Nefritis sub-aguda i colitis	1
Pneumònia de l'espòs	1
Neurosi cardíaca	1
No se sap el motiu	13
Otitis	2
Paludisme	1
Problemes de salut	3
Reumatisme	3
Surmenage mental i fatiga corporal	1
Tuberculosi pulmonar	3
Total	61

BIBLIOGRAFIA

- BAGUENA CERVELLERA, M.J. (1987): **Introducción de la microbiología en la medicina española del siglo XIX**. Universidad de Valencia. Servicio de Publicaciones – Valencia.
- BAGUENA CERVELLERA, M.J. (1992): **La tuberculosi i la seva història**. Fundació Uriach 1838.
- BOSCH JUAN, M.C. -et alt.- (1991): **Guerra civil i postguerra a les Illes Balears**. Curial Edicions Catalanes, S.A. – Barcelona.
- CAPELLÀ, LL (1989): **Diccionari Vermell**. Editorial Moll - Palma.
- CASAS SÁNCHEZ, J.L. (1991): **La postguerra española y la II Guerra Mundial**. Diputación provincial de Córdoba – Córdoba.
- CASTEJÓN BOLEA, R. (1996): **De la higiene de la prostitución a la lucha antivenérea : enfermedades venéreas y medicina social en España (1868-1936)**. Editorial Universidad de Granada- Granada.
- CRESPO REDONDO, J/ SÁINZ CASADO, J.L./ PÉREZ MANRIQUE, C. (1987): **Purga de maestros en la Guerra Civil (La depuración del magisterio nacional en la provincia de Burgos)**. Ámbito Ediciones S.A. - Valladolid.
- DIVERSOS. (1998): **Estudios médico-sociales sobre la tuberculosis en la España de ...** Ministerio de Sanidad y Consumo. Centro de Publicaciones – Madrid.
- DURAN PASTOR, M. (1982): **1936 en Mallorca**. Ed. Imagen 70 - Palma.
- DURAN PASTOR, M. (1992): **Sicut Oculi. Un tiempo pasado que no fue mejor. Vigilantes y vigilados en la Mallorca de la postguerra. 1941-1945**. Ed. Miquel Font - Mallorca.
- EIROA SAN FRANCISCO, M. (1995): **Viva Franco: hambre, racionamiento y falangismo: (Málaga, 1939-1942)**. Eiroa San Francisco, Matilde – Arroyo de la Miel.
- GABRIEL, P. (1973): **El moviment obrer a Mallorca**. Editorial Curial. Biblioteca de cultura catalana - Barcelona.
- GINARD FERON, D (1991): "Centres de reclusió a la Mallorca en guerra (1936-1939)" in *Randa*, 28, pp.
- GINARD FERON, D. (1997): **L'oposició al franquisme a les Balears (1936-1975)**. Edicions Documenta Balear. Quaderns d'Història Contemporània de les Balears, 7 - Palma.
- GUILLÉN RODRÍGUEZ, A.M. (2000): **La construcción política del sistema sanitario español: de la postguerra a la democracia**. Ex-Libris Ediciones, S.L. – Madrid.
- JAUME CAMPANER, M. (2001): **Freinet a Mallorca. Miquel Deyà Palerm i l'escola de Consell (1930-1940)**. Leonard Muntaner, editor. Els Llibres de la Nostra terra, 48 - Palma.

- JIMÉNEZ LUCENA, I. (1990): **El tífus en la Málaga de la postguerra**. Universidad de Málaga. Servicio de Publicaciones – Málaga.
- MARTÍ GÓMEZ, J. (1995): **La España del estraperlo**. Editorial Planeta - Barcelona.
- MARTÍN JIMÉNEZ, I.: **Aportaciones a la Historia de la Guerra Civil en Menorca**. Ediciones Nura – Ciutadella de Menorca.
- MASSOT I MUNTANER, J. (1976): **La guerra civil a Mallorca**. Publicacions de l'Abadia de Montserrat . Biblioteca Serra d'Or - Barcelona.
- MASSOT I MUNTANER, J. (1977): **Església i societat a la Mallorca del segle XX**. Editorial Curial. Biblioteca de cultura catalana - Barcelona.
- MASSOT I MUNTANER, J. (1978): **Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)**. Publicacions de l'Abadia de Montserrat . Biblioteca Serra d'Or - Barcelona.
- MASSOT I MUNTANER, J. (1996): **Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1939)**. Edicions Documenta Balear. Quaderns d'Història Contemporània de les Balears, 1 - Palma.
- MIRÓ MONTOLIU, M. I. / COMAS RUBÍ, F: (2001) **Rosa Roig, biografia d'una pedagoga (1890-1969) - Documenta Balear - Menjavers, 38 - Palma.**
- MIRÓ, S (1998): **Maestros depurados en Baleares durante la Guerra Civil**. Leonard Muntaner, editor. Llibres de la Nostra Terra, 36 - Palma.
- MOLERO MESA, J. (1989): **Historia social de la tuberculosis en España: (1889-1936)**. Editorial Universidad de Granada – Granada.
- MOLL MARQUÉS, F. De B. (): **Els altres quaranta anys**. Ed. Moll - Palma de Mallorca.
- MORENTE VALERO, F. (1997): **La depuración del magisterio nacional (1936 - 1943). La escuela y el estado nuevo**. Ámbito Ediciones S.A. - Valladolid.
- MURILLO I TUDURÍ, A. (1997): **La guerra civil a Menorca (1936-1939)**. Documenta Balear, S.A. -Palma.
- OLIVER JAUME, J. (1978): **Escola i societat. (L'ensenyament a les Illes en el segle XX)**. Editorial Moll - Mallorca.
- SAURET VALET, J. (1990): **Tuberculosis a través de la historia**. Rayma, Servicio Editorial, S.L. – Madrid.
- TAMAMES, R. (1973): **La República. La era de Franco**. Alianza Universidad. Madrid.